

Kritikai rovatunkhoz érkezett az olvasó. E helyen mindenféle művészeti ág elemzése helyet kaphat. Szerzőink nem fogják gátolni magukat őszinte véleményük közreadásában. Mint ahogy megsértődni sem szabad. Sőt, még az ellenvéleményeknek is helyt adhatunk. A rovatvezető e tanulmányát pihenten kezdjék el olvasni. Megfontolt, nem „átfutható” stílusa figyelmet érdemel. Igen aktuális gondolatokat fedezhet fel magának az olvasó.

SIPOSHEGYI PÉTER:

Kritika és nyitás, avagy ki a demagóg

Új szelek fújnak a magyar kritikában. Mintha kritikaink most akarnák pótolni a kényszerű hallgatás minden kínját, a hivatalos udvariaskodás okozta személyes dühüket nagy lapáttal szórják többé-kevésbé mindenkire. A közelmúlt szentjei, az örökbecsű klasszikusok egyaránt kapnak. Ki hinné például, hogy Illyés Gyula nem tudott darabot írni? (Sokan, csak eddig ezt nem tudhattuk a sajtóból.) Vagy ki bohócozta le eddig nyíltan Hernádit? Unalmas, bölcsészkarai diplomadolgozatok modorában írott elemzések helyett kivonva villog a kritikusi kard és legyen boldog az az alkotó, akinek csak az orrát vágja le az újsütetű vehemencia. Éljen — mondanám, de ez az újfajta kritika két dologban nem jobb a réginél: továbbra sem orientál és semmivel sem tisztességesebb elődeinél.

Igaz feladata is nehezebb. Egy politikai és ezzel együtt művészeti korszakváltást követni mindig nehezebb, mint hosszú állóháborúban szunyókálni az első vonalban. A jelen helyzet pedig aligha vitás, egy radikális változás időszaka. Mi volt eddig? Múltként határtalanul hosszúnak tűnő elmúlt néhány évünk néhány jelenségét szeretném emlékeztetükbe idézni. Némi nosztalgiával. Hiszen a pocsolya nem egyéb, mint állat- és növényvilág békéjének leginkább koncentrált változata, ideális életter sokféle egyszerű szervezetnek és bizony nagyon sokféle érdeket sért, aki követ dob bele. Tudtuk mi ezt, s békében vártuk volna tovább a semmit, ha onnan nem jön változás, ahonnan eddig a parancsok jöttek. De jött. S itt állunk meglepetten, mert van-e szörnyűbb, mint mikor a fal, melynek támaszkodva pangtunk, egyszer csak kijelenti, hogy nem óhajt falként üzemelni tovább? Mit tehet erre a művész, aki eddig

azzal a megnyugtató tudattal élt, hogy azt, amit igazából érvényesen, a korabeli Népszabadsággal esetenként ellentmondva mondhatna egy fájdalmasan megkurított földdarabról, úgysem mondhatja el, legfeljebb féllegális felolvasásokon a barátainak. S aki ilt már ilyenén, az tudja, minden nagyszerű, csak a közönséget kell jól kiválasztani.

A dolgok ilyenén rendjét az állam szavatolta. Az állam, mely alatt természetesen a pártfenség elve alapján kormányzó párszáz embert illett érteni, mely párszáz, ha döntést kellett hozni, néhány tucatnyi honfitársunkra zsugorodott. Ezek után nem meglepő, hogy a kultúra, mely ugyan gyémánt a szocializmus koronáján, ám a korona eltűnése esetén fölösleges kolonc, csak néhány cenzort mondhatott magáénak. Cenzort mondok, bár ez a megnevezés bizonyára sokakat megbánt. Elsősorban azt az öregurat, ki a Várban székelve szabályos hivatali időben várta a költőket, publicistákat, hogy pecsétjével, valamint kézjegyével hitelesítsen, vagy elutasítson. Ennek a bácsinak volt neve, arca és egyben biztos lehetett az arrajáró, hogy amelyik pecsétet előveszi, az érvényes. A nép hatalmával összeegyeztethetetlennek látszott egy ilyen hivatal léte. A hivatal megszűnt (nem kár érte), s ezzel megszűnt az ítélet, az ítélet alján látható aláírás, valamint az ezt lehetővé tevő fogadóóra.

A cenzúra helyére egy arctalan hatalom döntési mechanizmusa lépett. Zajlott a demokrácia megbecstelenítése, ám másról sem olvashattunk, mint arról, hogy mennyit fejlődött a demokrácia. Ha végiglapozzuk a sajtót, azt is megtaláljuk benne, hogy nálunk cenzúra nincs, csupán néhány olyan alkotást nem tartunk közlésre alkalmasnak, melyek... és itt jöttek a szónoklatok az alkotmányos rendről, a szocialista törvényességről (e szónak csak minőségjelző nélkül van igazán értelme) és más fontos közérdekről. Ebben az időszakban került a köztudatba a másként gondolkodó kifejezés, holott a gondolkodó ellentéte nem a szintén, csak másképpen gondolkodó, hanem a butaságból vagy gyávaságból parancsot teljesítő, sehogyan sem gondolkodó ember. A nemlétező cenzúra annyival veszélyesebb a létezőnél, hogy nem vitatható, nem nevezhető néven, így az általa egyébként állandóan hangoztatott elvek ellenére vitára, megegyezésre sem kényszeríthető... A kor ma is gyakran emlegetett szlogenje, hogy mi liberális sziget voltunk az egyáltalán nem liberális Keleten. Ez viszonyítva igaz. Hazánkban hosszú ideje nem vertek agyon, vittek munkatáborba, zártak börtönbe embert csak azért, mert valamilyen művében más véleményt hangoztatott. De elnézést, ezért nem jár tisztelet. Inkább az a szomorú, hogy más, magukat demokratikusnak nevező országokban még ez a minimális szabadság sem garantált.

Hosszas tallózás nélkül és az extrém eseteket leszámítva is olyan alkotóknak kellett találkozniuk az egyébként nem létező cenzúrával, mint századunk egyik klasszikusa, Örkény István, vagy az akkor már halott Háy Gyula. Külön érdekesség, hogy ugyanaz a műve nem jutott színre évekig, melyet annak idején Németországban maga Göbbels doktor, a szakma legnagyobb klasszikusa tiltott be. De volt nemkívántos író a demagógiával aligha vádolható Nádas Péter, Kornis Mihály, a pályáját kezdő Zalán Tibor, az idősebbek közül Mészöly Miklós és még többen, sőt még Karinthy Ferencnek is kijutott a nemlétező cenzúrából. Hogy miért őket veszem elő példaként, és miért nem Konrádot, **Eörsit**, Rákosty, Csukát, Csoórit, Petrit? Azért, mert esetükben semmilyen tényleges politikálásnak még csak a gyanúja sem merülhetett fel. Egyetlen bűnük, hogy elfelejtettek jó példával előljárni annak bizonygatásában, hogy ami itt készül, az a világ nyolcadik csodája. Persze betiltásról szó sem volt. Az ugyanis egy igazgatási intézkedés, melynek van ítélkező és indokló része. Magam is érezhettem azt a példátlanul demokratikus légkört, melynek következtében évekig úgy fogadtak minden színházban: „majd ha az a Rajk-dolog eldől...” Addig

azonban a demokrácia szabályainak megfelelően arra sem kaptam lehetőséget, hogy legalább emberi-alkotói szándékaimat elmondhassam. Igaz, nem is volt kinek, hiszen cenzúra akkor már évtizedek óta nem volt az országban, így kár lett volna helytelen precedenst teremteni azzal, hogy országos vezető elbeszélgesen egy huszonöt éves fiatalemberrel.

Napjainkig élt az a hagyomány a politikában, hogy a művészetnek szolgálni kell. Nem feltárni, figyelmeztetni, szolgálni. Ez természetesen érdektelen művek sorát eredményezi, de mivel a kiadás ügyis ráfizetés az államnak, ez ideig jóformán mindegy volt. A helyzet tartóssága ráadásul egy igen erős öncenzúrát alakított ki a művészekben, ami ráadásul tovább növelte a hivatalosok presztizsét, hiszen így valójában viszonylag kevés esetben kellett kimondják a boldogtalanító nemet... Hogy csak két példát mondjak, hosszú ideig elképzelhetetlen volt, hogy mondjuk Recskről, vagy a Hortobágyról mű készüljön. Ezt természetesen nem csupán az egyszemélyes kulturális vezetés nem akarta, hanem mindazok, akik abban az időszakban népellenes büntetést követtek el, s büntetés helyett még a hatalom közelében is maradhattak. Ugyanígy elképzelhetetlen volt, hogy ötvenhat ösze értékelő jellegű művek tárgya lehessen. Szintén képtelen vállalkozásnak tűnt bizonyos vezetők ismert visszaéléseinek feldolgozása, ez ugyanis szintén közérdeket sértett volna a közszellem szerint. A szégyen ebben leginkább az, hogy ez így lenne ma is, ha nem éppen a Szovjetunió hirdett volna nyitást, megadva a jelet egy hasonló folyamathoz, kezdeményezve azt, hogy a döntési helyekre fiatalabb, más szemléletű emberek kerüljenek (bár ezt a folyamatot is lassítja a káderek kontraszelektációjának áldásos hatása).

Mit tehetett művész és kritika? A művész három dolog valamelyikét. Az első csoport derekasan hajlongott a politika előtt, arra várva, hogy gyorsabb megjelenést, esetleg díjat kaphat cserébe, s általában nem kellett csalódnia kenyéradó gazdáiban. A másik csoport lényegében véve hallgatott, kiegészítő tevékenységekből (lapszerkesztés, rádió stb.) élt. A harmadik csoport, mely a legnagyobb szerepet játszotta az elmúlt években, írt tovább, de befelé fordult.

Kialakult egy olyan „kísérleti” magyar irodalom, mely egyetlen területének a nyelvet tekintette, amolyan kapálj a kapadért alapon. Ez az irányzat látszatra haladó, hiszen nagyszámú formai változással él. A bajok ott kezdődnek, hogy az irodalomban minden újítás addig újítás, amíg nem követik. Az újabb magyar irodalom azonban már a követés követésénél tart. Magát avantgardnak vallja, de ezt a műszozt úgy használja, mintha az eleve új, magasabb rendű minőséget képviselne. Előállt az a fura helyzet hogy a magát nyitottnak hirdető irodalmi irányzat sokkal arisztokratikusabban nézi le az összes többi, mint ahogy őt fogadták annak idején. Ezek a művek sok jó fogalommal gazdagították a magyar irodalmat, nyelvfejlődésünkre gyakorolt hatásuk vitathatatlan. Kialakult egy sajátos esztétikája is, saját esztétikával, akik derekasan küzdenek érte. Csupán a néző, az olvasó maradt el. Ám az irodalom minálunk éppen attól volt rangos, elismert művészet, mert belefolyt a közéletbe, mely közélet, mindig is kevesebbet mondott a közvéleménynek, mint az elvárta volna. Ez a bezárkózott irodalom tehát nem jó senkinek, csupán a politikának volt megfelelő. Az íróknak azért nem, mert érezte, hogy presztízse fogy, személyiségéből, ha úgy tetszik egy nagy vallás főpapjából egy kis szekta prédikátorává válik, ahol kevesebb a hívő, az egyházi adó, így talán azt is nehéz elhinni, hogy Isten választottai vagyunk. Persze minél inkább magára marad valaki, annál vadabb ideológiákat gyárt magának, vagy gyártat, mert az egyszerűbb. Így alakult ki az az esztétika, melynek alaptételei szerint a régi formák kora lejárt, a realizmus alantas, az életben semmi sem történik (Velük. S.P.), így az irodalomnak nincs egyéb lehetősége, mint hogy önmagával foglalkozzon, esetleg

megmutassa, hogy miért nincs semmi érdekes a világban. Ehhez csakis abszurd és groteszk látásmód párosulhat, mert már konfliktusok, ábrázolható emberi sorsok sincsenek.

A veszély a csakisban keresendő. Ugyanis egy ilyen világkép szerint is lehet alkotni, csak az a baj, ha egy ilyen végül is szélsőséges vélemény egyedül üdvözítővé válik. Egyrészt azért, mert éppen a sokszínűség nevében egyetlen próbálna pótolni egy másikat, eleve kizárva tehetséges alkotókat a tehetségesség kategóriájából, másrészt azért, mert így elég az irányvonalat követni, hogy valaki jónak bizonyuljék. Hogy volt ennek hatása, azt hadd támasszam alá azzal, hogy olvastam olyan felsorolást, melyben együtt szerepelt Molnár Miklós Nadas Péterrel, Petőcz András Zalán Tiborral, Tábor Ádám Kornis Mihállyal, holott papírtekercs kell hozzá, hogy az elől, illetve hátul álló írók teljesítménye felferjen egy lapra. Az új formát hirdető láza gyakran utánérzésekben, blöffökben kulminálódott, így még azt a szintet sem érte el, mint elődeik. Ez a bírálatokon nem látszott. A bíráló ugyanis zavarát úgy leplezte, hogy inkább jobb jegyet adott a valójában analizálhatatlan produkciókra, talán azért, mert nem akart a haladás ellenségeinek látszani, s bízott abban, hogy ha valóban tehetséges a szerző, majd ügyis bizonyít.

S ekkor jött... ha nem is a Tenkes kapitánya, de a változás. Fekete dobozok nyitak meg (nem mind), megíratlan témák váltak megírhatóvá, könyvek fogytak el olyan példányszámban, mely eddigi hitünk szerint kizárólag bűnhögyi regényeknek és Igazmondó Tóninak voltak fenntartva. Csakhogy... lázas sietséggel kell pótolnunk a mulasztásokat. A jog ugyanis ezúttal hirtelen jött, s üres fiókokat talált. Hiszen az írók oly régóta éltek a konszolidálódott hibák társaságában, hogy az objektív gerontológiai tények tudatában sem hitték el, hogy az Aczél György nevével jegyzett magyar kultúrpolitika egyszer véget is érhet. A holnapnak ír az ember „betiltandót”, de a huszonkettedik századnak? Kevésbé. Ez okozta azt a jelenséget, mely előtt meglepetten áll a magyar irodalmi és kritikai élet. Ami eddig nem volt érthető, az mostanában túlságosan is az. A szépen, lassan írogató magyar irodalom, mely az elmúlt években egyedül művészségben léphetett (és lépett) előre, most újra régi medre felé tör. Ez eddig rendben is van. De miért van, hogy a kritika ahelyett, hogy örülne, lázadzik. Ha a múltban körülbelül azonos számban olvashattam dicséretet és elmarasztalást, most alig találni dicsérő szót a szitkok tengerében. Ez nyilvánvalóan a kritikai attitűd szabadabbá válása is, de inkább arról van szó, hogy a kritikai életet váratlanul érte a szellemi élet egészének változása.

Gyakran emlegetik fel a direktiséget, a politikai eszmék leplezetlen felvállalását. Pedig nem minőségromlásról, korszakváltásról van szó. Ez a sebes roham, mellyel a titkok hercegének várát próbáljuk bevenni, nem a művészet lealacsonyítása, hanem visszaállítása annak az állapotnak, mely a magyar irodalomra mindig is jellemző volt, s mely állapot a magyar irodalom társadalmon belüli rangját biztosította. Ma világosabb formákban fogalmaznak az írók, hogy kifejezhetőbb valóban direkt, de fontos mondanivalójukat. Kétségtelen, hogy a sietség nem előny. Remekművet alkotni nem lehet azonnal és az is valószínű, hogy a mai helyzet szintetizálásához is idő kell. De ha most is várunk, ha félrevonulva múltjuk az időt, hogy kellő távoból, elegáns ítélkezőként ítélkezzünk, akkor egy lehetőséget adunk vissza, sőt cinkosává válik az irodalom azoknak, akik ma is azt szeretnék, hogy folytatódjanak a (csak nekik) szép idők.

Alapvetően nem értek egyet azzal a szemlélettel, mely egy mű értékét valamiféle életen túli esztétikai eszmény szerint kívánja eldönteni. Ezzel szemben meggyőződés, hogy egy mű értékében erőteljesen „benne van” az a mozzanat, hogy mikor, milyen időszerezéssel, milyen igényességgel választ témát. Ez így leírva rendki-

vül egyszerűnek látszik, mégis gyakori ellenérv bizonyos művekkel szemben, bizonyos művészi magatartásokkal szemben, hogy ad hoc jellegű, sőt egyszerűen valamiféle kampány kiszolgálója. Nevezük a kampányt gyorsaságnak, frissességnek és máris nem hátrány, hanem előny. Igaz ezekben az esetekben valóban gyakran találkozunk félérett művekkel, de ne feledjük, vannak alkotások, melyeknek legnagyobb eredményük éppen az, hogy gyorsan szembesítenek bizonyos tényekkel, gondolatokkal. A szintézis híveként is csodálom, hogy amíg elismerten lehet egyedüli értékmérő a forma, néha felismerhetetlen tartalmak esetén is, miért nem lehet értékmérője egy műnek, hogy adott pillanatban szól arról, amiről éppen akkor az életünk.

Kedvenc példám nem magyar, de keleti. Volt egyszer egy robbanás, mely félelmeivel végigsöpört Európán, csökkentve híveinket, felhívta a figyelmet a „fék nélküli Forma—1-es autók” hibáira. Példás gyorsasággal egy szovjet újságíró színdarabot írt erről a katasztrófáról. Valóban publikus, valóban középszerű darabot, melyben a szerepek inkább illusztrációk voltak, mint jellemek, talán három-négy kivételével. Ez a darab végigrobogta a Szovjetuniót, aztán Londont, Bécsset, Amerikát. A Szarkofág világsiker lett. Mindezt megelőzve azonnal lefordították magyarra, ám nem volt színház, amely bemutatta volna. Mert nem volt kiváló. Valóban nem, de abban a pillanatban mindenképpen nagy esemény lett volna, gondolkodásra készítő vitairat, melynek hatása (tehát egyfajta értéke) abban a pillanatban sokkal nagyobb volt, mint esztétikai értéke. Olyan ez, mint egy gyalog a hetes mezőn. Ugyan csak gyalog... de helyi értéke felér egy bátyáéval. Persze mester kell, aki odavezeti, de ha nem tévedek, a dramaturgiákon körmeiket festető úrihölgyek dolga éppen ez lenne, és nem az, hogy nevükkel jelezzék, hogy lám a Három nővérhez is ők kellenek (nem kellene, azt a munkát már mások elvégezték). Negatív befejezés: a darabot egy évre rá bemutatták, kongó házakkal. Akkor már nem volt úgy Csernobil.

Apropó ügy. Gyakori ellenvélemény, hogy nem ügyet kell szolgálni, jól kell írni. Valóban, csak a kettő nem mond egymásnak ellent. Az ügyet szolgáló emberben valamivel erőteljesebb a morális készítés, így nagyobb a valószínűsége, hogy jelentőset alkot. Régi igazság: a művészet ezen a földdarabon erkölcsi magatartás is. Hogy erre is legyen egy példám: vajon ki tudja a jó választ arra a kérdésre, hogy húszas éveik derekán ki volt nagyobb ígéretű szerző, Spiró György, vagy Verebes István? Ha hiszik ha nem, a helyes válasz: Verebes. Azóta egyikükből a kor egyik legjelentősebb írója lett, a másiktól virilista. Az már magyar tragédia, hogy a kettő együtt jó ha ötvenévenként sikerül valakinek.

A szándék persze nem eredmény önmagában. Ezt gyorsan kijelentem, még mielőtt valamiféle újfajta voluntarizmussal vádolnának. Lehet nagyszerű szándékból nagyon rossz művet alkotni. De az elmúlt évek elvetélt kísérletei, örök ígéretei bizonyítják, hogy szándék nélkül nem lehet. A kritikus nyilvánvalóan a végeredményt elemzi, ehhez nemcsak joga van, de kötelessége is, az viszont helytelen gyakorlat, amikor morálisan feddhetetlen műveket gúnyolnak — gúny ugyanis a szélhámoságnak, a magát fontosnak felmutató hazugságnak járna. A mai váltás természetesen megtalálja majd saját formáit újszerű tartalmához, s az is lehet, ez az új forma régiebbnek látszik majd, mégis szemléletében új lesz, s a tartalom elfoglalja méltó helyét, azt a helyet, melyet gyerekkorunk füzeteiben. Az elsőt.

Mint olvasó s színházba járó ember úgy látom, a közönség honorálja ezt az erőfeszítést annak ellenére, hogy mit olvashat az írott sajtóban ezekről a művekről. Elgondolkodtató, hogy ugyanaz a színház pótszékes házakkal játssza egy korábban középszerűnek taksált színész-író darabját történelmünk leghirhedettebb házáról,

amely az elmúlt évek egyik legnagyobb színházi bukását szenvedte végig egy korábban zseniálisnak kikiáltott fiatalember bemutatója után. A közönség visszapártolása bizonyos művekhez arra is jó, hogy ne csupán az egyszemélyes kritikus hang álljon szemben az alkotói világképpel, hanem jelenlétével voksoljon a néző, vásárlásával az olvasó. Főként az az értelmiségi néző, mely semmivel sem műveletlenebb kritikusaik zöménél, viszont pártatlanabb. Pártatlanabb, holott éppen a pártatlanság lenne a műbíráló elsődleges tulajdonsága. Lenne, de ez sokszor nincs így. Az irodalom pontoszoros sportág, ahol sok az előzetes esélylatolgatás, sok a jégmama, a jégpapa. Szerencsére ezt a szerepet a politika mostanában átengedi, de ez csak annyit jelentett, hogy személyes, illetve csoportérdek szerint osztályozzák a pályára indulókat, aminek megvan az a veszélye, hogy egyesek indulását lehetetlenné teszik. Mert ha nálunk nem is tehet tönkre egyetlen sztárt sem a kritika (ha így lenne, vajon pályán lenne-e még Végh Antal, vagy mondjuk Koltay Gábor?), de kezdéskor dobozba zárhatja a kezdőt. Egyedül a színház az, ahol ha a pályakezdő közönségikert arat, írhatnak róla akármit. De egy kötet, melynek olvasói nem nézőtérre ülnek összehámozható rendben, aszerint nagyszerű, vagy kisszerű, hogy mit írnak róla. Légyen tele a recenzió stílár hibákkal, műveltségihányra utaló részletekkel, üres pökhendiséggel. Hogyan lehetne recenzió a bíráló könyv szerzőjének sokezer forinttal tartozó szerkesztő, miért írhat fiatalabb pályatársáról a bukott szerző, vagy szeretője produkciójáról az egyébként képzett kritikus (a neveket itt azért mellőztem, mert nem lenne igazságos három ember amoráliáját kiemelni a többi közül). A kritikus ne önmagát kívánja megvalósítani jellegzetesen nem önmegvalósító műfajában — vagy ha igen, ne állítson többet véleményéről, mint azt, hogy ez egy ember véleménye. Visszatetsző, amikor a magányos idegen, miután hazament a tomboló nézőtérről, közli, hogy nem találkozott sikerrel (ennek már nem itélet, hanem hazugság a neve).

Ma kialakult az a fura helyzet, hogy amíg kötetes költő csak évek múlva lehet valaki, amikor ugyanennyi idő és nem kevés szerencse kell az első regényhez, az első filmhez, bemutatáshoz, kritikus hovatovább bárki lehet, ha rendelkezik egy szerkesztőséggel, amely kellően meghitt viszonyban áll vele. Az utánpótlás pedig ki tudja, hol marad el.

Igy aligha várható, hogy valakinek önálló véleménye legyen, marad a tegnapiak utánzása, s a bizonytalanságot elfedő nyegleség, a rettenthetetlen önbizalommal álcázott szellemi zavar.

Új fogalmakat tanulunk, új hanggal ismerkedünk. A néhány úttörő, aki nem félt attól, hogy sietve pótoljon valamit több évtizedes mulasztásainkból, egyre kevésbé marad magára. A mostani pályakezdők bizonyosan őket követik majd, mint ahogy ennek máris vannak jelei (szűkebb hazánkban, a színházban is az elmúlt év legjobb fiatal debütánsa, Kárpáti Péter egy véresen mai történettel jelentkezett, míg az ideai szezon két új szerzője is izgalmas, politikai szövevényben próbál eligazítani minket). Vélhetően az esztétika is megváltozik majd, s kiderül, amit eddig is tudtunk, hogy hazánkban vannak ábrázolható konfliktusok, egyetlen kisregény (többessel sem) pótolja a nagyregényt, egyetlen tragikomédia sem a tragédiát. Most a késést behozó, messzire kiáltó művek kora következik. Biztos vagyok abban is, hogy kritikusaink legjobbjai felismerik ezt, és megenyhül a ma még gyakran demagógiát kiáltó hang. Jó lenne, ha a kritika nem távolból követné e fordulatot!

Aki ma demagógiát kiált, ne feledje, nem az a demagóg, aki világosan fogalmaz. Hanem az, aki a mindenkori hatalmi álláspontot próbálja a nép fejébe tömni. Ezek után csak halkán kérdezem meg: akkor ki is a demagóg? Biztosan nem azok, akik sietve próbálják kiállítani a bizonyítványt egy ideológiának keresztelt demagógiáról.